

תשלומי שבת לאור מבנה מערכת המסים בארץ

החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים בנזק, בצער בריטוי, בשבת ובושת (ב"ק דף פ"ג ע"ב).
כשמשערין בשבת... נוחן לו שבתו של כל יום ויום כפועל בטל של אותה מלאכה שבטל ממנו (רמב"ם פ"ב מחובל ומויק הי"א).

א. מן האמור אנו למדים כי החובל בחבירו ועי"כ הפסיד הנפגע מספר מסויים של ימי עבודה, על החובל לשלם לנחבל דמי שבת עבור הפסד ימי העבודה. אולם גובה התשלום אינו כגובה השכר שהנחבל היה יכול לקבל אילו היה עובד, אלא הנו זהה עם סכום קטן יותר, שהנחבל היה מסכים לקבל בהיותו בטל מאותה מלאכה שהיה עוסק בה. טעם הדבר: כי בדרך כלל אדם מסכים לקבל פחות ממשכורתו הרגילה ולהיות בטל ממלאכה קשה. [אכן אם הנפגע רגיל לעבוד עבודה קשה ולטררוח הרבה, וכשיושב בטל נחלש בבריאותו, על החובל לשלם למבוטל שכרו בשלמות, כי אדם זה מבכר לעבוד קשה מאשר להיות בטל (ראה ב"מ ע"א „אכלושי דמחוזא“, רמב"ם פ"ט משכירות ה"ז, חושן־משפט סימן של"ה סעיף א')].

ב. בעיה מיוחדת מתעוררת בקביעת סכום תשלומי השבת, עקב מבנה מערכת המסים בארצנו (בזמן כתיבת שורות אלו) ואשר לפיה צריך כל שכיר לשלם „מס־הכנסה“ ממשכורתו; לעומת זה משוחרר מקבל דמי פיצויים מתשלום מס־הכנסה על אותו סכום שהוא מקבל כפיצוי. ומן הראוי להבהיר באיזו מידה משפיע הסדר זה שבתשלומי „מס־הכנסה“, על הסכום שצריך החובל לשלם לנחבל בתור דמי „שבת“. השאלה היא: כשהמויק משלם לניזוק „שבת“, האם עליו לשלם סכום השכר הכולל, דהיינו — הסכום שהפועל היה מקבל לפני ניכוי „מס־הכנסה“? או שמא עליו לשלם הסכום שהפועל היה מקבל אחרי ניכוי „מס־הכנסה“?

נציין את תמצית נמוקי השאלה, והם: האם על המזיק לשלם את השכר ברוטו שהניזוק היה מקבל, מפני שזהו הסכום שהניזוק היה מרויח מעבודתו, ואין המזיק יכול לנכות את סכום המס שהניזוק אינו משלם עקב אי־עבודתו, כי זהו ענין בין העובד והשלטונות, ואין המזיק יכול להיות צד בדבר זה — לנכות את הריוח הצדדי של הניזוק. או שמא על המזיק לפצות את הניזוק רק בסכום הממשי שהניזוק הפסיד עקב החבלה, והרי למעשה הפסיד הניזוק רק את סכום נטו — הוא סכום השכר אחרי ניכוי המס. בעיה זו של צורת חישוב דמי הפיצויים לאור תשלומי „מס הכנסה“ אינה ברורה אף לבתי המשפט החילוניים, המתלבטים זה זמן בסתרון בעיה זו. ואכן פתרו אותה בכמה צורות, ובכל פעם בצורה הנוגדת לקודמתה. לא נעמוד כאן בפרוטרוט על כל הנימוקים שהניעו את השופטים

לפסוק לכאן או לכאן. ונביא רק שני נימוקים אשר בגללם פסקו כי אין לנכות סכום „מס הכנסה” מדמי הפיצויים, ונראה אם יש ממש בדבריהם לאור משפט התורה.

והרי קטע מפס"ד של ביהמ"ש העליון בע"א 81/55 בנידון פיצויים: „היום ישנה נטיה להקטין מס על הכנסה ולהטיל במקומה מסים על צריכה, ומי יודע אם אותו קרבן תאונה שסכום פיצוייו הוקטן בהתחשב במס הכנסה לפי השיעורים של עכשיו... ייצא קרח מכאן ומכאן. ולבסוף... וזאת מתוך הנחה שהוא ישקיע את ההון ויאכל את פירותיו. פירות אלה אף הן הכנסה חייבת במס... לכן, אם בשעת קביעת סכום הפיצוי נביא בחשבון מס ההכנסה ונקטין את הסכום, נמצא הקרבן לוקה בחסר”. (פס"ד כרך י"א חוב' 9).

ג. בנוגע לנמוק הראשון שמא יוקטן שיעור מס הכנסה נראה כי אין לזה יסוד לפי דין תורה. חז"ל אמרו: „זה כלל גדול בדין המוציא מחבירו עליו הראיה” (ב"ק מ"ו ע"א). הווי אומר: אין להוציא ממון על יסוד השערות ואומדנות בלבד. הרוצה להוציא ממון מחבירו עליו להוכיח באופן ברור שחבירו חייב לו הסכום המבוקש על ידו, ואין הולכין בממון אחר הרוב” (שם כ"ז ע"ב), ו"א כי אפילו ע"י „רוב” אין לחייב ממון, ורק ע"י יסודות איתנים בלתי מסופקים אפשר להוציא ממון.

ואין הנידון דומה למה שלמדנו במסכת ב"ק דף פ"ט ע"ב גבי שוחט שקלקל בשחיטתו שעליו להביא ראיה שהוא מומחה ויפטר. דו"ל הגמרא שם: „זיל אייתי ראיה דממחית לתרנגולים ואפטרך” (ועיין ברמב"ם פ"י משכירות הלכה ה', ובמ"מ שם, ובחושן-משפט סימן ש"ו סעיף ז'), שמזה הוכיחו האחרונים שבמקום שהנזק ברור, על המזיק להביא ראיה לטענתו להפטר; כי שם אין השאלה אודות כמות הנזק וגובה התשלום, ולכן כיון שהנזק ברור, הרי הוא בחזקת חיוב כל זמן שאינה מביא ראיה שהוא פטור לשלם בעד זה שהזיק. משא"כ בעניננו שהמדובר הוא בסכום הנזק, והשאלה היא כמה הזיק וכמה עליו לשלם, בודאי שאין לחייבו בסכום יותר גדול, מחמת ספק דלהבא. (וראה גם בש"ך יו"ד ס' א' ס"ק ד', ובפמ"ג שם, ובחידושי רעק"א שם).

ולכן בבואנו לקבוע את סכום הפיצויים לפי דין-תורה, אין אנו יכולים לקחת בחשבון את הספק שמא יוקטן שיעור מס הכנסה, וע"כ יש לחייב את המזיק לשלם פיצויים מלאים מבלי לנכות סכום מס-הכנסה. כי אין הספק — שמא ישתנו תשלומי מס הכנסה — יכול לשמש כגורם להגדלת סכום תשלום הנזק. לכל היותר אולי אפשר היה לחייב את המזיק להפקיד סכום מסויים, והיה אם יוקטן שיעור מס ההכנסה של הניזוק, ינתן לו סכום זה. אבל לא יעלה על הדעת לומר כי מחמת ספק — הקטנת המס — יחייבו את המזיק בתשלום פיצויים במלואם מבלי לנכות כלל „מס-הכנסה”.

ד. כמו כן הנימוק השני — כי הניזוק ימשיך לשלם „מס-הכנסה” מפירות ההשקעות של כסף הפיצויים, ולכן אין להטיל עליו נטל מס כפול, גם נימוק זה אין לו מקום לאור התורה. לפי הדין, כשמחייבים למזיק לשלם פיצויים מחמת

בטול עבודה של הניזוק, צריך המזיק לשלם את הסכום שהניזוק היה מרויח מעבודתו (בגבולות של פועל בטל), ואין שום תנאי במה ישקיע כסף זה שקיבל כתחליף לשכר עבודתו. ואם כן, הרי אין הכרח להשקיע את כסף הפיצויים בדבר „נושא-פירות“, וממילא לא יצטרך הניזוק לשלם „מס הכנסה“ מפירות ההשקעה, ואין כאן כפילות בנטל תשלום המס.

ה. שאלה זו לא נזכרה בפירוש בתלמוד כי המסים בזמנים ההם לא היו נגבים לפי ההכנסה. אמנם מצאנו בגמרא, שגובים תשלומים ומסים ידועים „לפי ממון“. (עיין ב"ק קט"ז עב', ב"ב ז' ע"ב, רמב"ם פי"ב מהלכות גולה ואבדה ה"א, פ"ו מהלכות שכנים ה"ד ובמ"מ שם, חר"מ סימן רע"ב סט"ו, וסימן קס"ג ס"ג ובפ"ת שם). אולם שם המדובר הוא לפי גודל הרכוש, ולא לפי ההכנסה. ובכל מקום שגובים „לפי ממון“, היינו טעמא דהתשלום או המס בא לצורך הגנת הרכוש, ולכן מי שיש לו רכוש יותר גדול הרי הוא נהנה יותר, ועליו לשלם יותר מן העני — שהנאת הגנת רכושו היא קטנה מזו של העשיר. אבל לא שיטילו מס מהכנסה של מלאכה וכדומה. [ועיין בשו"ת תרומת-הדשן סימן שמ"ב חילוקי דינים לענין מסים בין רכוש המכניס רווחים לבין שכר פעולה, וראה גם בב"ב נ"ה ע"א ובחר"מ סימן קס"ג ס"ו ובמפרשים שם, ואכמ"ל].

יש לציין אמנם, כי בכתובים מצינו סוג מס הדומה, לכאורה, למס הנגבה מהכנסה. בעזרא (ז', כ"ד) מנויים סוגי-מס שונים שאין לגבותם מהעובדים בבהמ"ק. בין המסים נמנה גם מס הנקרא „הלך“. הגמרא בב"ב דף ח' ע"א אומרת: „הלך“ — זו ארנונה. ולפי פירושו של רש"י: עישורי תבואות ובהמות מדי שנה בשנה. במבט ראשון נראה שזה סוג מס הנגבה מהכנסה של תבואות ובהמות. אולם ממסכת סנהדרין דף כ"ו ע"א משמע שהמס לא היה נגבה לפי כמות התבואה אלא לפי הקרקעות. שהרי הגמרא אומרת, באותו מקום, שרבי ינאי התיר לזרוע בשביעית משום „ארנונה“... וכתב רש"י: ארנונה — מס שגובה המלך כד וכך כורין מן השדה לשנה. משמע מדברי רש"י שהארנונה היתה נגבית מן השדה בין עשתה תבואתה בין לא עשתה תבואה. ולכן התיר רבי ינאי לזרוע בשביעית מפני שבעל השדה היה צריך לתת מכיסו את מס הארנונה אף כשלא הפיק מן השדה את התבואה. (ועיין ברמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק א' הלכה י"א, בנדירים דף ס"ב ע"ב בר"ן ד"ה והלך זו ארנונה, בבבא-בתרא שם בתוס' ד"ה והלך, בסנהדרין שם תוס' ד"ה משרבו האנסיו, בגיטין דף ס"ב ע"א תוס' ד"ה אין עזרין, וראה גם שו"ת משיב דבר סי"ג בקונטרס השמיטה).

ו. ברם שאלה זו תוכל להפתר מתוך השואה לדין אחר, אשר ממנו נוכל ללמוד גם לעניננו.

מצינו מחלוקת במסכת בבא-קמא דף נ"ט ע"א, בענין בהמה שהזיקה פירות האילן שאינם גמורים, ועל בעל הבהמה לשלם כפי שיווי פירות בשלים, אם מנכים מדמי הנזק שיווי ה„כחש-גופנא“. וכלשונו של רש"י ז"ל שם (ד"ה כחש גופנא): „לנכות מן התשלומין מה שיכחישו הענבים בגפנים אם יעמדו שם עד הבציר שתמיד יונקים לחלות הגפן“. בגמרא לא הוזכרה ההלכה אם מנכים „כחש-גופנא“. אולם רוב הראשונים (חוץ מהרא"ש שם פ"ו סימן ט') פוסקים שאין

מנכים „כחש־גופנא“, וכן הוא פסק ההלכה גם באחרונים. (ראה טור וח"מ סימן שצ"ד ובאחרונים שם, ביאור הגר"א ח"מ שם ס"ק ט', שלטיהגבורים ב"ק שם, הגהות הגר"א על הרא"ש שם, ים של שלמה שם פ"ו סימן כ').

ובגמרא שם אמרו, כי המחלוקת של כחש גופנא, דומה למחלוקת בענין ניכוי הוצאות מילדת ומזון מיוחד מדמי ולדות. וגם בנידון זה נפסק להלכה (ראה הציונים הנ"ל) שאין מנכים מדמי הולדות את ההוצאות הללו. כלומר, החובל באשה הרה וכתוצאה מהחבלה הפילה האשה את עובריה, צריך החובל לשם לבעל דמי ולדות במלואם, ואינו יכול לנכות מה שהבעל היה צריך לשלם — לולא ההפלה — עבור מילדת והוצאות מזון מיוחד עבור האשה בזמן לידתה.

וההסבר לזה הוא (עיין ב"ים של שלמה" שם) כי המזיק צריך לשלם את דמי הנזק במלואו כפי שהזיק לו באופן ישיר. ואין לוקחים בחשבון שהניזוק הרויח או חסך דבר צדדי עקב פעולת הנזק. ולכן לענין „כחש גופנא“, המזיק צריך לשלם דמי פירות גמורים, כי זהו שיעור הנזק; ואע"פ שעי" הורדת הפירות, חוסך הניזוק „כחש גופנא“, אין זה נוגע למזיק, כי זהו ריוח צדדי של הניזוק. (ואולי אפשר לומר כי החסכון שהמזיק גרם לניזוק, הוא בבחינת „מברית ארי מנכסי חבירו“, ואינו יכול לנכות ריוח זה מדמי נזקו, ואכמ"ל), ועיין בב"מ ק"ד ע"ב בתוד"ה „סבר“ ובמהרש"א שם, ובפרישה ח"מ שצ"ד ס"ק ה'.

ז. ובענין שאלתנו, לכאורה, הנידון דומה לראיה: מאחר ואנו רואים כי המזיק, בשלמו דמי־נזק, חייב הוא לשלם כפי הנזק הישיר שעשה, ואינו יכול לנכות מדמי נזקו סכומי כסף שחסך הניזוק כתוצאה מהפגיעה. והוא הדין לנידון שלנו — מחמת נימוקים אלו — אין המזיק יכול לנכות מדמי ה„שבת“, הסכום שהניזוק היה צריך לשלם „מס הכנסה“ משכר עבודתו. כי הרי אין תשלום מס הכנסה מקטין את עצם שכר העבודה. וכאשר אנו באים לקבוע את סכום דמי ה„שבת“, עלינו לקחת בחשבון מהו הסכום שהניזוק היה יכול לקבל „ברוטו“ מעבודתו, מבלי להתחשב עם התשלום שהיה עליו לשלם כמס־הכנסה, כי אין זה אלא כגורם לניזוק ריוח צדדי, ואע"פ שבגלל החבלה ואי עבודתו של הנחבל לא יצטרך הניזוק לשלם „מס“, אין המזיק יכול ליהנות מזה למרות שהוא היה הגורם לכך. שהחובה על המזיק לפצות הניזוק בדמי הפסד עבודתו, מבלי לנכות מה שהמזיק גרם חסכון לניזוק.

ח. ברם, אחרי עיון נוסף, נראה שיש מקום לומר כי יש לנכות סכום ה„מס“ מדמי ה„שבת“, כי הרי הקדמנו בראשית דברינו כי סכום ה„שבת“ אינו כפי שכר־העבודה שהנחבל היה יכול להרויח אילו היה עובד, אלא כפי „פועל בטל“, ז"א: שאם הניזוק היה מסכים לקבל פחות שכר ולהבטל ממלאכה, על המזיק לשלם רק סכום מוקטן זה. וא"כ גם בנידוננו, אם לפי אומדנה היה הניזוק מסכים — ובמקום לעבוד ולקבל שכר גבוה ולשלם משכרו מס — להיות בטל ממלאכה ולקבל שכר קטן נטו, יש לחייב את המזיק רק כפי „שכר בטלה“ זה, ולא כפי שכר הברוטו של הניזוק. כי סכום ה„שבת“ אינו כפי שכר עבודה מלא כמו שמשלמים לשכיר העובד, אלא משלמים לו כמה שהיה מסכים לקבל בהיותו בטל. וכל

החשובים והשיקולים שיכולים להניע את האדם שיקבל פחות בהבטלו מעבודה, צריכים להיות גורמים בקביעת דמי ה"שבת" (*).

(* האומדן "כפועל בטל" שישנו בשבת אינו בא לקבוע הבדל מהותי בין תשלום זה לתשלום נזק, ואינו בא אלא בכדי להעריך נכונה את הנזק שבא לו ע"י השבת. והרי משום כך באוכלושי דמחוזא אין באמת אומדן זה כלל. וממילא אם ננקט כהשואתו של הרהמ"ח שליט"א שזה דומה לכחש גופנא וכיו"ב אין לנכות רוחים עקיפים אלה משבת כשם שאין לנכותם מנזק.

אכן קצת הי' מקום לחלק בין נזק לשבת, מצד שכל תשלום שבת אינו אלא גרמא, שמשוי"כ אינו משלם שבת בבהמה שהזוקה, ואפילו כשנפחתה מדמיה עי' מרדכי ב"ק בשם רבי יקר לענין זורק מטבע לים, ויותר מזה בהגהת מרדכי ס' הגזול, והו"ד בקצוה"ח שפ"ו סק"י, וע"ע קצוה"ח שס"ג סק"ג מה שהביא מהב"ח ונחלק עליו, וכנראה שלב"ח הוא גרמי ולקצוה"ח הוא גרמא ודו"ק. ומשיטת הרמב"ן החזי"ב בגרמי דבהמתו (הו"ד בש"ך שפ"ו ה') ומ"מ בהמה שהזיקה אדם פטור משבת יוצא בהכרח כקצוה"ח שאין זה אלא גרמא, וא"כ כל עיקר תשלום זה אינו אלא חידוש התורה. ובכה"ג שכנגד הנזק שגרם לו גרם לו גם ריות, אעפ"י שהיה פטור הניזק מלשלם עבור זה, מ"מ חידוש התורה לשלם על הגרמא, ג"כ אולי אין כאן. אולם אין זה מבוסס, וצ"ע.

אך נראה לפקפק בעצם הדמיון לכחש גופנא, כי נראה שזה דומה למזיק טבלו של חברו (נדרים פ"ד פ"ה) שאמרו בגמרא בפשטות שאפילו אם מתנות שלא הורמו כמי שלא הורמו דמי, מ"מ אין לו לשלם עבורם בשלמות (היינו גם הטוה"נ, למ"ד אינה ממון) מכיון שסו"ס הי' צריך להפרישם, ונמצא שאינו ניזק סכום ערכם (עי' ר"ן שם ור"ן ורא"ש לעיל י"ב, ד"ה כחלת ודוק).

וצריך לחלק בין הפרשת תו"מ לכחש גופנא וכיו"ב, כי בהללו האחרונים אין הדברים נובעים מכח חביעה וזכויות שיש להם על בעל הממון משא"כ בתו"מ, ולכן בתו"מ אעפ"י שעדיין אין ע"ז דין כמי שהורמו, מ"מ לפרט זה אין הבדל בזה. ומסים בפרט זה ודאי דמו לתו"מ, שזה ג"כ מכח חביעה וזכויות שיש למדינה כלפיו, ולא גרע מתו"מ.

אכן לעיקר השאלה נראה שהדבר תלוי בכוונת המחוקק שפטר פיצויים מן המסים כי י"ל בזה שני נמוקים: א', מצד שחסו על הניזק כיון שמקבל כספו שלא כדרכו של עולם, בחינת "בדמים קנינהו". ונתרצה הציבור לשלם חלקו בהוצאות המדינה, שעבורם נקבעו המסים, בגדר רחמים וגמ"ח. ולפי נימוק זה ודאי אין בדין שיהנה מזה המזיק, כי במתנה הוא שזיכו לניזק, ואין לזר חלק עמו. ב', שהפטור מצד שאין תשלום זה דין "הכנסה" חדשה, כיון שהמזיק אינו מקבל טוה"נ עבור כספו, ואין זו אלא הוצאה גרידא מצדו. וה"ו דומה לתמיכה שתומך המזיק בבני משפחתו או באחרים, שאינם חייבים בתשלום מס הכנסה מצדם, כי התומך כבר שילם המס מצדו, וזה שתומך בהם ה"ו כשאר הוצאות שמוציא, שאין לשלם פעמים על אותה הכנסה. ודוק בזה. ולטעם זה, מובן מאליו, שהפטור הוא דווקא מצד המזיק, וממילא זכות ההגאה מפטור זה למזיק היא.

ואם אין הדבר ברור בכוונת המחוקק, נראה שכאן חוזר הכלל הממצ"ה.